

Ambivalenciája mikro- és makroközösséget egyaránt magába foglal.
Goran Sztefanovszki a Hi-Fi után több lett, mint tehetséges fiatal macedón drámaíró.

GUELMINO Sándor

KÉMHISTÓRIA BALKÁNI MÓDRÁ

Dušan Kovačević: *Balkanski špijun*, (Balkáni spion). Ka novoj drami, 1., Tribina, Beograd, 1982.

A komédia hiánycikk, mondogatják már huzamosabb ideje, pedig van vígjáték, és vannak vígjátékírók is, legalább néhányan. Csakhogy komédia és vígjáték ürügyén könnyen romló árut hirdetnek, látványt és ötletet tartalom helyett. A komédia-hiány azóta még láthatóbb, amióta az abszurd színház egyik (a nagyobbik?) része komédiának mondja magát (a Csehov-hagyomány folytatásának jegyében?). Ez a változás is egyik okozója lehet a komédia-válságnak; az abszurd színház — nem úgy, mint Csehové — csak a könnyebb megoldás kedvéért, mintegy elterelő manőverként folyamodott a komédiához, hogy sokféle és sokszerű bizonytalanságából kiutat leljen. Bizonytalansága mind önmegnevezésében mind befogadásában egyaránt felismerhető. Éppen ezért lehet ez a bizonytalanság egyben gyümölcscsőző és eredményes is; lehetőség az oly könnyű sematizmus, az oly gyors megmerevedés elhalasztására. A komédia viszont, vagy amit komédiaként kérnek számon a hiányt kiáltók, mindig közelebb van a sémához, a merev formához, mint a dráma más műfajai; a befogadás megkönnyítése végett akár szándékosan is belép a séma lágy meleggel bélelt bugyrába.

Az elmúlt években a belgrádi színpadokon egy új drámaíró jelentkezett, Dušan Kovačević személyében. Siettek is felkarolni, színházak, rendezők, kritikusok hirdették jó hangosan és valóban joggal a tehetségét, a rátermettségét, dramaturgiai képességeit és a közönség is gyorsan befogadta, minden darabja sikerdarabnak számít. Aligha lehet itt szó könnyen halványuló gyors felívelésről. Dušan Kovačević jó komédiaíró híre tartós, színházi sikerei ismétlődnek. Például az új darabban, a Balkáni spion cíművel is.

Egy verseci, valóban „vidéki” előadásban láttam a darabot, amelyben legfeljebb a kémüldöző főszerepben játszó színész játéka lépte át a dilettáns színészi szintet, minden más elkedvetlenülően alacsony színvonalú és jelentéktelen volt. Pedig a verseci előadást a darab ősbemutatójának mondták. A közönség így is „fogta”, elsősorban a szövegnek köszönhetően. Úgy látszik a szövegben van annyi erő, hogy a színvonalatlan előadás ellenére is megmutassa értékeit. Elég furcsa helyzet. Rossz komé diaszövegeknek (és -íróknak) jó előadás gyakran teremt (múló?) hírne-

vet, fordítva azonban ritkán fordul elő, rossz előadás a legjobb (komédia) szöveget is tönkreteszi, erre bőven akad példa. Ezért mondható, hogy nem kevés, ha a dráma szövege kárpótolja a játék, az előadás hiányosságait. És ha ehhez hozzáteszünk, hogy nemcsak a komédia hiányzik, hiányzik a komédia megújított színpadi eszköztára, de hiányzanak az igazán jó, nemcsak nevetetni tudó komikusok is... Ami nemcsak a versici előadás kapcsán állítható.

Ezeket a hiányokat mind feledtetni tudná a Balkáni spion szövege?

A Balkáni spion komikus magja egy mindennapi élethelyzet, amelyben a félreértés okoz komikus bonyodalmat. Ezerszer látott komédia-variáns, mondhatnánk, ha nem gondolnánk a szándékosan választott séma nyújtotta lehetőségekre. De hogyan konkretizálja Dušan Kovačević ezt a dramaturgia változatot? A házigazdától a rendőrség információt kér Franciaországból jól megtollasodva visszatért divatszabó albérlőjéről. A házigazda, tájékoztatóirodás büntetett előéletű lévén, ettől kezdve a kissé szokatlanul viselkedő albérlőben idegen hatalmaknak dolgozó ellenséget — kém, spiont — vél felismerni. Szabadságot vesz ki, és ikertestvérét is beavatva megszállott amatőrként nyomozásba kezd, követi a divatszabó minden lépését, mikrofont rejt a szobájába, lyukat fúr a mennyezetbe, felvételeket készít róla és baráti köréről, intim viszonyai után tapogat, családi múltja és ősei után kutat... Rögeszméjévé válik, hogy a Franciaországból hazatért szabó, aki hónapokig koptatja különféle hivatalok küszöbét, hogy szabóműhelyt nyithasson, mindenképpen kém és egy ellensége szervezet nem is mellékes láncszeme. Közben arról is szentül meg van győződve, hogy a divatszabó-kém és a titkos szervezet az életére tör. Hiába figyelmeztetik a tények (a mindennapi élet szokásos, banális eseményei), hogy buzgalomával túllőtt a célon, rögeszméjétől már nem szabadulhat, eladósodik, munkahelyét is elveszti, a lánya is elköltözik a házból. Csak az ikertestvére támogatja és a felesége bízik benne vakon. Vesztebe rohan, menthetetlenül. Az utolsó nagy kihallgatás közben szív-rohamot kap; a hamisan vádolt kém, mielőtt bilincseitől szabadulva kezeket oldana, felhívja még a mentőszolgálatot.

E komikus mag hajtásait időszerű társadalmi helyzetek táplálják és a mindenben, mindenkiben ellenséget sejtő „közérzet”. Ezekből a valós életnedvekből és a mindennapi életet behálózó hajtásokból egy hagyományosnak is tekinthető jellemkomédia körvonalai bontakoznak ki. A rosvott múltú házigazda önmagát és lojalitását igyekszik igazolni a mondavacsínált kém üldözésével és esetleges teleplezésével. Ugyanakkor azonban a kém üldözése a régi sebeket is felújítja, a régi, már elfeledettnek vélt hitet éleszti fel. A darab központi jelenete és talán szatirikus szándékának is legbiztosabb jele a házigazda Sztálinra hivatkozó néhány mondata, amelyek ennek az első pillantásra felszínesnek látszó jellemkomédiának jogos társadalombíráló aspektust adnak. A látszatkém üldözése közben és a rögeszme egyre súlyosbodó terhe alatt a házigazda igazi

énje is megvilágosodik: szellemét a dogma egykor olyannyira megfertőzte, hogy évekig tartó lappangása után mindent elsöprő erővel tör elő, de csak az ő életét veszélyezteti, mást a dogma hullámverése már nem érhet el. Az örökösen ellenségtől tartó és mindenben ellenséget sejtő közérzet könnyen szabadítja ki a palackból a dogmatizmus szellemét — sugallja Kovačević darabja és hirdeti a házigazda komikus jellemrajza. Annál is inkább, hiszen a házigazda közérzete sokszorosítható. Ikertestvére a megtevesztésig hasonlít a házigazdára és az üldözött divatszabó, aki már tud róla, hogy a házigazda követi, akkor rémül meg igazán, amikor hátrafordulva ugyanazt az üldözött ismeri fel, aki elől ki akar térni. Ettől a pillanattól kezdve a Balkáni spion már „több”, mint könnyen nevetető vígjáték. A sokszorosítható dogma szelleme mutatkozik meg benne, és a darab szatirikus éle ezt a szellemet célozza meg.

Kovačević a darab dramaturgiáját a krimik struktúrájára építi. A befejező jelenet a darab nagyjelenete, amelyben a magacsinált nyomozó hosszú monológban bogozza ki a szálakat és igyekszik fényt deríteni a kém üzelmeire és a valójában nem létező bűnszövetkezetre. Ez a nagyjelenet a házigazda sorsának is a beteljesedése. Elbukik, de a szívroham még nem végzett vele, amikor a függöny legördül, ám az üldözött divatszabó is távozik és nem is akárhogyan: magához veszi a házigazda revolverét. Ezzel mintha kilépne az ártatlanul üldözött szerepéből, és mintha valóban gyanússá válna. Kettős poénnaál zárul tehát a nagyjelenet; szertefoszlik a komikus hős célja, az üldözött kerekét old, de állandóan hangoztatott ártatlansága válik gyanússá azzal, ahogyan kilép a lakásból. És csak ekkor merül fel a kérdés, hogy talán mégsem kergetett fantomot a házigazda. De minthogy a dogma szellemét szabadította ki bukásából már nem kelhet fel; a komédia büntetése beteljesedik rajta. És talán a tükörcépén is. Meg mindazokon, akikké még sokszorosítható lenne ez az eiszánt házigazda.

Jól felépített darab a Balkáni spion, és jelentős közönségsikerre is számíthat. Annál is inkább, mert egy sor időszerű társadalmi problémát érint, sőt bírál is, leginkább enyhén, de egy-két helyen — például a dogmatizmus szellemére mutatva — keményen is. Eppen ezért a darabból nem hiányzik a szatirikus él, de talán túl sok benne a nevetető poénnaál szánt, szakállas viccre emlékeztető részlet. Ezért mondható, hogy mintha a darab komikus magjában több lenne, mint ahány hajtást a szerző fel-növesztett. Egyáltalán nem azért, mintha akár a spion, akár az üldözö-jét az író megkedvelte volna. Mindvégig bünteti és fenyíti őket, nem is akármilyen módon, és nem is akármilyen eszközökkel. De az általánosít-ható motívumot: a dogmatikus szellem és viselkedés, az üldözés és az örökös gyanakvás emberi méltóságot romboló lényegét valójában kidol-gozatlanul hagyja. Ezzel a darab szatirikus élet tompítja, és szabad utat nyit a szellemeskedésnek, a viccnek, a salonképes karikatúrának. Aligha hihető, hogy komikus helyzetek kifejtése lehetséges volna közismert

motívumok és sémák nélkül, ám a krimi struktúra sematikus dramaturgiája itt túllépi illetékességi körét, önállósodik, minek következtében a dogmatizmus komédiaírói bírálata felenged, ellangyosodik.

Nem tudja hát feledtetni a Balkáni spion a komédia és a komikus játékok újszerű eszköztárának hiányait, de ennek ellenére is, Kovačević korábbi darabjaival együtt akár kezdeményező szerepet vállalhat a hiányok felszámolásában, hiszen hibái ellenére is jó darab; olyan szöveg, amely — nem a verseci előadás szintjén — a színpadon élni képes.

BÁNYAI János

S Z Í N H Á Z

FESZTIVÁLI UTÓHANGOK

28. Sterija Játékok

(*Fekete-fehér, igen-nem.*) Ősi fesztiváli dilemma: hány jelentős, emlékezetes előadást szükséges látni ahhoz, hogy a rendezvény sikeresnek vagy sikertelennek minősüljön. Elvben akár egyetlen jelentős előadás is felejtethetlenné tehet egy-egy színházi seregszemlét. Ugyanakkor azonban nem biztos, hogy néhány erősen közepszerű előadás, a jó átlag elegendő a megnyugtató színházi közérzethez. Kivéve, ha ez egy megkezdett folyamatot erősít, támogatva így valamiféle általánosabb színházi törekvővonalat. A hazai színházi életben, pontosabban a Sterija Játékok alakulástörténetében jelenleg semmiféle általános színházi tendencia, egységes vonulat nem fedezhető fel. Évente van fesztivál, s ezen van hat-nyolc-tíz előadás, melyek közül tartalmi és formai szempontból ugyan rokonítható néhány, de ebből még túlzás lenne holmi egységes vagy általános világszemléletre vagy formanyelvi irányzatra következtetni. Az idej, sorrendben 28. Sterija Játékok műsorának monolitásához, úgy tűnt, megvolt az egyik feltevése. A szelektor Ljubiša Georgievszkij, a kiváló, egyéni stílussal és világszemlélettel rendelkező macedón rendező személyében. Hogy Georgievszkij válogatása miért inkább eklektikus, mint bármilyen szempontból is egységes, annak okait csak találgatni lehet. Talán nem akarta, vagy nem merte a saját képére formálni a fesztiváli műsort. Nem tartotta illendőnek úgy válogatni, hogy minden előadás akár az övé is lehetne. Ennek mindenképpen van elfogadható magyarázata. A szelektornak, vélhetően Georgievszkij, elsősorban áttekintést kell adnia, s nem saját szemléletű előadásantológiát összeállítania, amikor egy év színházi terméséből kiválasztja a fesztiváli közönség s egyben az országos közvélemény figyel-